

BFL – Budapest Főváros Levéltára

VII. 5. c. Budapesti Büntető Törvényszék büntetőperек iratai.

MOL – Magyar Országos Levéltár

XIX-E-1-z Igazságügyi Minisztérium TÜK-iratok

IRODALOM

- BHÖ, 1958. – *A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása*. Közzéteszi az Igazságügy-minisztérium. Közigazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1958.
- Köbel, 2005. – Köbel Szilvia: „*Orszá meg és uralkodj!*” *A pártállam és az egyházak*. Rejtjel Kiadó, Budapest, 2005.
- Mikó, 2006. – Mikó Zsuzsanna: A forradalom utáni megtorlás bírósági és ügyészségi szervezete, 1956–1961. In: *Történelmi Szemle*, 2006/1–2., 121–169.
- Zinner, 2001. – Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere*. Harmas Intézet, Budapest, 2001.

Kollektívizálás és a magyarországi egyházak befolyásának csökkentése

JASON WITTENBERG

Ebben a cikkben¹ azt szeretném bemutatni, hogy a mezőgazdaság kollektívizálása hogyan hatott az egyházakra, különös tekintettel arra, hogyan gyengítette a vallásgyakorlatot és – bár erre nincs közvetlen bizonyítékom – a vallásos hitet. Nézetem szerint ez két különböző módon történt. Az egyik mód, hogy a szövetségi tagság a szocialista ideológia révén a közönség alapjává vált, és ezáltal közvetlenül versenyzett azzal, amit az egyház kínált. A másik mód, hogy a szövetségi tagság a vallásgyakorlás hanyatlásával járt együtt, mivel csökkent az a közönségi elvárás, amelyből a vallásosság korábban táplálkozott. Az emberek nem érezték többé közönségi nyomást a tekintetben, hogy templomba járjanak.

Miként közismert, az egyik legfontosabb változás, ami a vidéki Magyarországon 1956 utáni történetében bekövetkezett, a mezőgazdaság újrakollektívizálása volt. A földek közel kétharmada, amelyet 1956 előtt kollektívizáltak, az 1956-os forradalom idején visszakerült eredeti tulajdonosaikhoz. Ennek következtében a magyar szocialista mezőgazdasági szektor Kelet-Közép-Európában Lengyelország után a legkisebb lett.² 1958 decemberében a párt közzétette a kollektívizálás új tervét azzal, hogy 1961 áprilisára be kell fejeznie. Bár a párt lemondott az erőszakos módszerekről, amelyeket a kollektívizálás első hullámában, az 1950-es évek első felében használtak is felismerte, hogy nincs nagy valószínűsége annak, hogy a parasztok önként lemondanának földjükéről. „A paraszt – Kádár János, a párt első titkára szerint – azért küzdött, hogy megszerezzen legalább egy kis földdarabot. Minden, amit látott és tapasztalt, azt mondta neki, hogy a föld az egyetlen biztos dolog, hogy a föld az élet. Meglepő, ha ragaszkodik hozzá?”³

A párt a kollektívizálás megvalósításakor igyekezett elkerülni minden egyházi befolyást. A Hajdú-Bihar megyei végrehajtó bizottság titkára 1962-ben ezt így foglalta össze: „a fő feladat az volt, hogy felhasználjuk az egyházat, ahol szükségés, de tartsunk tőlük megfelelő távolságot, ahol lehetséges”, és emlékeztet arra, hogy „a fő cél megelőzni az újjászerveződésüket”.

¹ A szerző köszönettel tartozik Mikó Zsuzsannának és Andrew Jánosnak a magyar fordításban nyújtott segítségéért.

² Kovrig, 1979, 341.

³ Kádár, 1986, 115.

A párt abban az időben, amikor igyekezett növelni jelenlétét a társadalomban a levett forradalom utáni időszakban, azt is felismerte, hogy a papság kulcsszerepet játszhat a propagandakampányban. 1956 után a református egyházi sajtóban tömegével jelentek meg cikkek, amelyekben a szövetkezetek erkölcsi felsőbbrendűségét dicsérték, mint a közösségi és önzetlen élet megjelöltéri imádkoztak értük, és sürgették, hogy az igazi keresztények csatlakozzanak a tsz-ekhez. A katolikus békepapi mozgalom hasonló véleményyt nyilvánított: „A közösségi élet keresztényebb, mint az egyéni élet [...] egy a szövetkezeti mozgalom nem keresztényellenes.”⁴ Feltétel nélkül támogatták a mozgalmat: „Az államra és az állam és egyház közötti megállapodásra tett eskünk azt követeli, hogy támogassuk a szövetkezeti mozgalmat [...] hangsúlyoznunk kell a közös feladatunkat a szöszekről és a győntatószékben, a magán- és a közösségi fórumokon egyaránt.”⁵ Ez a túlbuzgóan lelkes és magasztos hang a református vagy a katolikus egyház különféle fórumain előrevetítette a papság és a parasztság összefogását a mezőgazdaság szocialista átalakításáért.

A párt azt remélte, hogy korlátozni tudja a papok szerepét a propaganda szférájára, és meg tudja akadályozni, hogy túl nagy szerepet kapjanak a kollektívizálásban, ugyanazon az úton, ahogy biztosítani tudták biztos pozíciójukat más kormányzati szervezetekben. Azért is nehéz volt meggátolni ezt a „telítődést”, különösen a békepapi körében, mert sokan közülük talán valóban hitték a szövetkezeti mozgalom becsületességében. Kéhidán (Zala megye) például a parasztok közül sokan kezdetben nem akartak csatlakozni a szövetkezethez, a helyi szervek minden erőfeszítése ellenére sem. Erre csak akkor volt hajlandó a falu többsége, miután a pap személyesen beszélt a gyülekezet vezetőivel. Kiskanizsán (Zala megye) ugyancsak a helyi pap ment házról házra, és sürgetett mindenkit a belépési nyilatkozat aláírására. Az evangélikus lelkeszt Liszón (Zala megye) külön megemlítették „haladó” gondolkodásáért. Belépett a szövetkezetbe, és brigádvezető lett belőle.⁶ Hasonlóan „lelkes” egyházi emberrel találkozhattak Hajdú-Bihar megyében is.⁷ Szemmel láthatóan sikeresebb egyházi missziót végzett a papság a mezőgazdasági szerveződés támogatásában, mint a hazaszeretet vagy a szocializmus eszméje területén. Valóban, a szövetkezetek vezető posztjaira megválasztottak közül sokan nyíltan vallásosak voltak. Így a párt attól tartott, hogy a vallásosság aláása a „szocialista” jellemet.

Voltak is olyan papok, akik visszautasították az állásfoglalást – a kollektívizálás mellett és ellen egyaránt. Szóba is került a párt és az egyház veze-

⁴ Katolikus Szó, 1960. szeptember 18.

⁵ Katolikus Szó, 1961. április 2.

⁶ Zala Megyei Levéltár (ZML) MSZMP Zala Megyei Bizottsága, 1962. Agitációs és Propaganda Osztály. Egyháziügyi Hivatal jelentései, 29 ó. e.

⁷ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (HBML) MSZMP Hajdú-Bihar Megyei Bizottság Archivuma, 1. f. 1960–61. Egyháziügyi iratok 0076/1962.

tói közötti tárgyalásokon, hogy a papság sok esetben nem túl lelkesen támogatja az újjászervezést. Megfigyelők megjegyezték, hogy például a református egyház vezetősége sokkal inkább bátorította a kollektívizálást, mint a katolikus egyház. Miközben a református lelkipásztorok sürgették a szövetkezetbe való belépést, és a szocializmus építésén dolgoztak a gyülekezetekben, addig a katolikus papok inkább óvakodtak, hogy kifejezzék ellenállásukat. Ahogy egy újjászervezést támogató katolikus pap kijelentette: „a püspök képviselője azt kéri a papságtól, hogy ne ellenezze a szövetkezeti mozgalmat. Azonban ez túl kevés! Megfontoltsággal és megértéssel azt kell tanácsolnunk a hívő gazdáinkodóinknak, hogy a szövetkezet az egyetlen lehetséges út.”⁸ Az állásfoglalást elhárítva abban reménykedtek, hogy elkerülhetik mind a párttól, mind az egyházi vezetőtől való eltávolodást. E „passzív” papok közül sokan kimutathatták ellenállásukat a kollektívizálási folyamatban való részvétellel szemben. Zala megye egyes területein sok pap lebeszélte a parasztokat arról, hogy egyházi ünnepeken dolgozzanak, és visszautasították, hogy új időpontra tegyék a misét, megakadályozva ezzel az egész napos munkát.⁹

Néhányszor nyílt konfrontációra került sor papok és helyi tisztviselők között. Erre példa Kiszfalusi János görög katolikus pap tapasztalata. Visszaemlékezőiben feljegyezte, hogy 1959-ben az Állami Egyháziügyi Hivatal Borsod-Abaúj-Zemplén megyei funkcionáriusa – az illető egyébként kérésdett négyosztályos végzettségével: „nagyon buta volt, és csak nagy szája volt” – tanácskozássra hívta, hogy megbeszéljék Göröcsös Istvánmal, a rakacai szövetkezet elnökével kialakult rossz viszonyát. Kiszfalusi a következőket mondja:

„Göröcsös Istvánt, akinek nem találtam máshol helyet, Rakacára küldték. Minden héten küldött egy jelentést, ami azonban nem volt elég hatékony, mert én megakadályoztam ebben. Tisztáztam: Göröcsös nagyobb kárt okoz a korlátoltságával, mint 100 pap. Ha ő kedvesebben beszélt volna Rakacán az emberekkel, a dolgok jobban mentek volna, de mivel buta és durva, soha nem fog elérni semmit sem.

Göröcsös egyszer megkért engem, hogy prédikáljak arról, hogy mindenki lépjen be a szövetkezetbe azért, hogy ne lopjanak. Ebben az időben én még nem voltam elég felkészült, és nem ígértem semmit. Bár nekem meg kellett volna ígérnem mindent, és aztán nem kellett volna csinálnom semmit. Aztán a szövetkezet elnöke lopással vádolt meg. (Ami nem lehetett igaz, mert az elnök az építkezésről mindent ellopott, a követ, a meszet, a fát, mindent, amit lehetett.)”¹⁰

⁸ Veszprémi Érseki Levéltár (VÉL) Egyháziügyi akták, 2801.44/1959.

⁹ ZML MSZMP Zala Megyei Bizottsága, 1962. Agitációs és Propagandaosztály. Egyháziügyi Hivatal jelentései, 29 ó. e.

¹⁰ Kiszfalusi, 1992, 101–103.

A kollektivizálás vége gyors volt és intenzív, és átalakította a magyar falu képét. 1958 és 1961 között a fél hektárnál nagyobb földeken önállóan gazdálkodó gazdák száma több mint 1 millió 300 ezerrel 150 ezerre csökkent. A szövetkezet által megművelt földek aránya 11 százalékról 75 százalékra nőtt. A szövetkezeti tagok száma 140 ezerrel ugrásszerűen 1 millió 115 ezerre emelkedett.¹¹ 1961 végére a magyar parasztságnak mindössze 6 százaléka gazdálkodott még egyénileg az eredeti tulajdonán. A veszteség érzése – keveredve a mezőgazdaság növekvő gépesítésével – felgyorsította a földtől való menekülést, amit a kormányzat iparosítási politikája is támogatott. 1959 és 1963 között azoknak az aránya, akiknek a jövedelme és a megélhetése a mezőgazdaságból származott, 41 százalékról 30 százalékra esett.¹²

A vallásoktatásban nyilvántartottak száma
1958-1970

	Kollektivizálási arány, 1952-1962										
	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1970	1979	1982
Lenti járás	61	48,1	38,3	32,4	29,5	25,2	20,5	12	14	14	63
Letenyei járás	-	-	-	17	12	13,2	11,2	17,9	18	18	59
Nagykanizsai járás	67	47	35,4	30,2	27,6	25,3	26,1	17,9	38	38	71
Zalaegerszegi járás	-	46,1	39,5	29,1	25,7	26,6	18,3	18	40	40	61
Zalaszentgróti járás	59	38,2	-	20,6	18	17,1	16,9	6,9	42	42	67
Nagykanizsa	-	-	-	3,3	2,1	2,1	1,2	0,04	-	-	-
Zalaegerszeg	-	-	-	0,6	0,4	0,9	0,5	8	-	-	-
Összesen	50,6	35,6	28,2	21,3	18,3	17,4	13,8	8,2	-	-	-
Berettyóújfalui járás	46,1	41,4	29,4	20,4	16,8	13,8	11,8	4,1	59	59	75
Biharkeresztesi járás	26,8	21,5	17,2	10,6	7,1	5,4	1,6	0,1	53	53	74
Debreceni járás	35,1	33,5	32,3	21,7	19,5	14,6	11,7	6,6	9	9	53
Derecskei járás	33,6	31	24,6	18,8	17,4	14,6	7,8	0,5	16	16	81
Polgári járás	25	16,9	10,9	6,3	4	4,2	3	0,2	35	35	61
Püspökladányi járás	30,1	20,8	11,8	5,7	2,8	1,5	0,6	-	47	47	66
Debrecen	-	3	1	0,4	0,04	0,06	-	-	-	-	-
Hajdúböszörmény	21,5	13,6	7,1	2,2	1,6	2,3	0,5	0,1	11	11	63
Hajdúnánás	16,4	14,4	6,2	2,3	2,1	0,8	0,4	0,1	13	13	68
Hajdúszoboszló	21,6	11,1	3,8	2,3	0,6	0,1	-	-	12	12	41
Összesen	31,2	26,1	19,6	13	10,8	8,9	6,1	2,5	-	-	-

¹¹ Donáth, 1976, 290.

¹² Romstics, 1999, 331.

A táblázat talán legfeltűnőbb adata a vallásoktatásban nyilvántartottak számának drámai esése, és ezzel egyidejűleg a kollektivizálási arány növekedése 1958 után az összes járásban. Így például a Zalaszentgróti járásban (Zala megye) a vallásoktatásban nyilvántartottak szintje 1963-ban csak 28 százaléka az 1958-as szintnek. A Püspökladányi járásban (Hajdú-Bihar megye) az 1963-as szint csak 5 százaléka az 1958-asnak. A városokban az arány gyorsabban csökkent, mint a vidéki járásokban, felgyorsítva azt a tendenciát, amely 1956 előtt elkezdődött. A táblázat két jobb szélső oszlopa mutatja azoknak a családoknak az arányát, amelyek beléptek a szövetkezetbe 1959-ben, a kollektivizálás kezdetén, és 1962-ben, amikor a folyamat a végéhez közeledett. Mindkét megye gyors bekapcsolódását a kollektivizálásba illusztrálja a családi részvétel arányának ugrásszerű növekedése 1959 és 1962 között.

Nincs kétség afelelől, hogy a vallásoktatásban bekövetkező jelentős és komoly kudarcot jelentett az egyház és összességében a papság számára. Ez a tendencia több szempontból is igazolja azt a marxi nézetet, mely szerint szoros összefüggés van a termeléshez való viszony és a valláshoz való viszony között. A vallásgyakorlás csökkenése 1958 és 1963 között olyan gyors volt, hogy nem lehet kizárólag a párt erélyes fellépésének tulajdonítani, s nem játszhatott benne nagy szerepet a gyakran ügyetlen ideológiai nevelés vagy a lassú szekularizációs folyamat. Úgy tűnik, a párt sikeresen alakította át a mezőgazdasági munkások egymáshoz és a földjükhöz fűződő viszonyát. A Szovjetunióban született empirikus tanulmányok azt mutatják, hogy a szövetkezetben (és más hivatalos intézményekben) való részvétel az egyházzal szembeni lojalitást két alapvető módon gyengíti.

Egyrészt a szövetkezetek széles körben terjesztették a szocialista ideológiát a falusi emberek között, akiknek talán nem is kellett közvetlen kapcsolatba kerülniük a szövetkezetekkel. Ahogy a gyerekeket az iskolában a szocialista eszmék szerint nevelték, úgy szüleit a mindennapok során a szövetkezetekben voltak kitéve a szocialista eszméknek. Másrészt a szövetkezetek alternatívát kínáltak a kikapcsolódásra és a társasági együttlétre. Azoknak, akik az egyéni gazdálkodást választották, ezen érvelés szerint sokkal nagyobb szükségük volt a hívó közösség támogatására.¹³

Néprajzkutatók is úgy látják, hogy a vallásosság hanyatlását a szövetkezetesítés segítette elő azáltal, hogy gyengült az a közösségi elvárás, amely korábban a legfőbb éltetője volt. Pécselyen (Veszprém megye) például a falusiak „vallásgyakorlásában – mind a protestánsok, mind pedig a katolikusok esetében – az egyértelmű fordulópontot az 1960-as év jelentette...”¹⁴ Ez a dátum egybeesett a szövetkezetesítéssel. Számos falusi azt mondta, hogy a sok ház körüli teendő vasárnaponként megakadályozza őket, hogy rend-

¹³ Powell, 1975, 140-141.

¹⁴ Vasary, 1987, 236.

szerezen ott legyenek a templomban. Mások arról panaszkodtak, hogy túl öregek, betegek vagy fáradtak, és így a templomok csak vallási ünnepeken vagy temetésekkor teltek meg. Ezek a vélemények, amelyek azt tükrözték, hogy elfűnt a társadalmi elvárás a vallásgyakorlattal kapcsolatban, éles el-
lentében álltak az 1956 előtti attitűddel. Bakonyecsernyén (Veszprém megye) a falusiak hasonlóan panaszkodtak: „a bányák és a szövetkezet elvonja az embereket a templomtól”, és „az embereket csak a pénz érdekli, és nem a vallás”.¹⁵ Kislaposban (Heves megye) hasonló volt a probléma. A szövetkezetesítés következményeként a templomba járók között viszonylag magas volt az idősek aránya, a munkaképes korúak a templomból való hiányzásukat a vasárnapi munka szükségességére vagy a családdal való együttlét fontos-
ságára hivatkozva indokolták. Kislaposon a szövetkezet vált azzá a fórum-má, ahol az egész közösség együtt volt, szükségtelenné téve a templomba járást.¹⁶ Ez éles ellentétben állt Varsány (Nógrád megye) esetével, ahol kevés ember dolgozott a szövetkezetben. Itt a templom dominált a közösségi életben. Ezek a falusiak azt mondták: „a vallás egyesítette a közösséget”, és „az embernek tartozni kell valahová”.¹⁷

Ennek ellenére a hitélet és a vallásosság közti kapcsolatot nem kell eltul-
lozni. Ha a kapcsolat valóban ennyire közvetlen lenne is, csökkenése állna arányban a szövetkezetekben való részvétellel. A számok azonban azt mu-
tatták, hogy nehezebben megfogható összefüggésről van szó. Az összefü-
gés az 1962-es szövetkezeti és az 1963-os vallásoktatási részvétel között po-
zitív. Tehát minél magasabb a szövetkezet részvétele ebben a kis mintában,
annál magasabb a vallásosság. Ez talán csak statisztikai véletlen, de így is
arra utal, hogy egyetlen tényező önmagában nem bomlaszthatja a szövetke-
zetesítést.

Másodszor a járásokban a szövetkezetesítés sebessége sokkal gyorsabb
volt, mint a vallásosság összeomlása. Így például a Debreceni járásban a
szövetkezetbe való belépés aránya közel meghatszorozódott 1959 és 1962
között (9 százalékról 53 százalékra), miközben 1960 és 1963 között a vallá-
sosság csak a felére csökkent (32,3 százalékról 14,6 százalékra). Hasonló
arány figyelhető meg a Derecskei járásban ugyanezen időszak alatt: a szö-
vetkezetesítés megötszörözödött (16 százalékról 81 százalékra), miközben a
vallásosság csak 41 százalékkal csökkent (24,6 százalékról 14,6 százalékra).

Végül, ha a járásoktól a falvak felé haladunk, világossá válik, hogy a val-
lásosság szintje a szövetkezetesítés ellenére is fennmaradt. Magyarországon
más területein végzett vizsgálatok az 1970-es évek első feléből megerősítik
ezt az állítást: Somogy megyében a szövetkezeti tagok 30 százaléka, Heves
megyében pedig a 27,3 százaléka járt hetente templomba. Heves megyében

¹⁵ Kardos, 1969, 99.¹⁶ Bell, 1984, 150–154.¹⁷ Jávorka, 1978, 336.

Kollektivizálás és a magyarországi egyházak befolyásának csökkentése

volt három katolikus közösség, ahol a tagok 44 százaléka *naponta* járt temp-
lomba.¹⁸

Összegezve a fentieket, a kollektivizálás fontos fordulópont volt a magyar
egyházak életében. E rövid vizsgálatból az tűnik ki, hogy a szövetkezeti
mozgalom sokkal rombolóbban hatott az egyházak befolyására, mint a párt
korábbi ideológiai kampányai. Míg korábban a magyar vidék magatartási
normái szerint elvárás volt a vallás gyakorlása, ez az elvárás 1959 és 1962
között lecsökkent, legalábbis részben azért, mert az emberek, akik egész hé-
ten együtt dolgoztak, nem érezték szükségét annak, hogy vasárnap is össze-
jöjjenek. Néhány elszigetelt falu megtartotta vallásos jellegét, de a legtöbb
helyen az egyházak nem őrizték meg hagyományos befolyásukat.

FORRÁSOK

MOL – *Magyar Országos Levéltár*

XIX-A-21-c 25-7/g/1964 (16. d.)

XIX-A-21-c 25-6/a/1958. (16. d.)

XIX-A-21-c 25-7/e/1962. (16. d.)

HBML – *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár*

MSZMP Hajdú-Bihar Megyei Bizottság Archivuma

1. f. Egyháziügyi iratok 0076/1962.

1. f. 2. cs. 29. ó. e. Egyháziügyi főelőadó jelentései.

VÉL – *Veszprémi Érseki Levéltár*

Egyháziügyi akták. 2801.44/1959.

ZML – *Zala Megyei Levéltár*

MDP Zala Megyei Bizottsága 57. ó. e.

1. f. MSZMP Zala Megyei Bizottsága

Propaganda- és művelődési osztály. 1963. 23. ó. e.

Propaganda- és művelődési osztály. 1964. 24. ó. e.

Agitációs és propagandaosztály. 1959. 26. ó. e.

Agitációs és propagandaosztály. 1960. 30. ó. e.

Propaganda- és művelődési osztály iratai. 1965. 29. ó. e.

2. f. MSZMP Zalaegerszegi Járási Bizottsága 1960. 12–25. ó. e.

4. f. Lenti Járási Bizottsága és alapszervezetei. 2. cs. 21. ó. e.

IRODALOM

Bell, 1984. – Bell, Peter D.: *Peasants in Socialist Transition. Life in a Collectivized Hungarian Vil-
lage.* University of California Press, Berkeley, 1984.

Donáth, 1976. – Donáth Ferenc: *Reform és forradalom. A magyar mezőgazdaság struktúr-
lis átalakulása 1945–1975 között.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.

¹⁸ Tomka, 1979, 65.

- Jávor, 1978. — Jávor Kata: Kontinuitás és változás a társadalmi és tudati viszonyokban. In: *Városny. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 295–373.
- Kisfalusi, 1992. — Kisfalusi János: *Ne féj, veled vagyok!* Rakaca, 1992.
- Kovrig, 1979. — Kovrig, Bennett: *Communism in Hungary. From Kun to Kádár*. Hoover Institution Press, Stanford, 1979.
- Kádár, 1986. — Kádár János: *A szocializmus megújulása. Válogatott beszédek és cikkek 1957–1986*. Kossuth, Budapest, 1986.
- Kardos, 1969. — Kardos László: *Egyház és vallásos élet egy mai faluban (Bakonycsernye, 1965)*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1969.
- KSH, 1959a. — *Hajdú-Bihar megye fontosabb statisztikai adatai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1959.
- KSH, 1959b. — *Zala megye fontosabb statisztikai adatai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1959.
- KSH, 1960a. — 1960. évi népszámlálás 3. *Hajdú-Bihar megye és Debrecen személyi és családi adatai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1960.
- KSH, 1960b. — 1960. évi népszámlálás 3. *Zala megye és Debrecen személyi és családi adatai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1960.
- KSH, 1962a. — *Hajdú-Bihar megye fontosabb statisztikai adatai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1962.
- KSH, 1962b. — *Zala megye fontosabb statisztikai adatai*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1962.
- Powell, 1975. — Powell, David E.: *Antireligious Propaganda in the Soviet Union. A Study of Mass Persuasion*. MIT Press, Cambridge, MA, 1975.
- Romsics, 1999. — Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Tomka, 1979. — Tomka Miklós: *A szekularizáció mérlege*. In: *Válóság*, 1979/7. 60–70.
- Vasary, 1987. — Vasary, Ildiko: *Beyond the Plan. Social Change in a Hungarian Village*. Westview Press, Boulder and London, 1987.

Az egyházi elhárítás irányítói (1956–1990)

TABAUDI GÁBOR

Tanulmányomban az egyházi elhárítás 1956 és 1989 közötti irányítóit, rancsnokait kívánom bemutatni: Kik foglalkoztak az egyházak megtörésével, manipulálásával a kádári titkosszolgálatokon belül? Kik voltak az egyházellenes akciók kitervelői és végrehajtói? Hogyan segítettek az állambiztonság specialistái a külön utas kádári egyházpolitika megvalósulását? Milyen sajátosságait sikerült feltárni eddig az egyházi elhárításnak? Mennyiben befolyásolták ezek a pártállam célkitűzéseinek, egyházellenes terveinek megvalósulását? Ezekre a kérdésekre igyekszem a kutatás jelenlegi eredményeit felhasználva rövid válaszokat adni (és egyben jelezni kívánom a további adatfeltáró munka lehetőségét).

Az állambiztonsági és más pártállami iratok kutatásának sajátosságai miatt az egyházak és a kommunista hatalom, másként az egyházak és az állambiztonság titkos (titkolni kívánt) kapcsolatából sokáig a hálózati személyek kerültek reflektorfénybe.¹ Az utóbbi időben a kutathatóvá vált és feldolgozott forrásoknak köszönhetően azonban lehetőség van a szereplők mind teljesebb körének megismerésére, bemutatathatóvá válik a pártállami rendszer, az elnyomó gépezet működése.² Ez természetesen aprólékos tényfeltáró munkát igényel, meghaladja egy kutató vagy egy kutatás lehetőségét. Ennek felismerése hozta létre a „Fehér Hollók” munkacsoportot.³ Így az alábbiakban bemutatott tézisek részben egy közös munka gyümölcésének is tekinthetők.

Kik voltak tehát az egyházakkal foglalkozó állambiztonsági tisztek? A

¹ A kutatási kérdésekkel és a történetpolitikai helyzettel kapcsolatban lásd Szabó Csaba tanulmányát a kötetben.

² Jelentős változást hozott, hogy 2005 óta az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) kutathatóvá váltak az egykori belügyi alkalmazottak személyi (úgynevezett fogvatéki) anyagai. Így megkezdődhetett az egykori belügyi alkalmazottak, tartóztartók, parancsnokok karrierjének, tevékenységének alaposabb vizsgálata.

³ Így köszönhetően tartozom a munkacsoport minden tagjának az elmúlt másfél évben folytatott beszélgetésekért, vitáikért, a tapasztalatcseréért. Tényfeltáró munkánkkal kapcsolatban fontosnak tartjuk hangsúlyozni, hogy az egyházakkal foglalkozó kommunista káderek után kutatva nem a leleplezés szándéka vagy a kései „igazságszolgáltatás” vezérel. Célunk az egyes eseteken tümütató összefüggések feltárása. Véleményünk szerint ennek az átfogó látszódnak az igénye nemcsak az „ügynökközpontú” elbeszéléseket árnyalhatja, hanem érthetőbbé teheti hosszú ideig tartó folyamatokat és egyéni történeteket is.